

דף הנחייה מספר 3

ללימוד הסוגיה מדף כז ע"ב - כח ע"א רבי שמעון בר יוחאי הוא'

במרכז הסוגיה השבועית עומד סיפור ארוך ומפורסם על יוכוח בין רבן גמליאל לר' יהושע, המעלה דיונים רבים באשר לאופיו של בית המדרש, סמכות חכמים ומי ראוי ללמוד תורה. עיקר העיון השבוע ייחד לסיפור זה. לפני הסיפור עולים עוד מספר נושאים קצרים.

כבוד רבו

אגב הדין על תפילה שלא בזמנה, דנה הגמרא בראש דף כח עמוד ב ביחסי רב ותלמיד. בשנה שעברה למדנו עליהם בהרחבה במסכת קידושין (לרוצים להיזכר: דפים לב – לג). הפעם נסתפק בטעימה:

'רבי אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו... גורם לשכינה שתסתלק מישראל'.

על הקשר בין רבו להשראת שכינה ראו דברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה:

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ה הלכה א

כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו יתר מאביו, שאביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא, ראה אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת לשל אביו, אביו ורבו נושאים במשא מניח את של רבו ואחר כך של אביו, אביו ורבו שביים בשביה פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו, ואם היה אביו תלמיד חכם פודה את אביו תחלה, וכן אם היה אביו תלמיד חכם אע"פ שאינו שקול כנגד רבו משיב אבידתו ואחר כך משיב אבידת רבו, ואין לך כבוד גדול מכבוד הרב ולא מורא ממורא הרב, אמרו חכמים מורא רבך כמורא שמים, לפיכך אמרו כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנאמר בהצותם על ה', וכל העושה מריבה עם רבו כעושה מריבה עם השכינה שנאמר אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם, וכל המתרעם על רבו כמתרעם על ה' שנאמר לא עלינו תלונותיכם כי על ה', וכל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה.

- מה מעמדו של הרב? מה בסיס ההשוואה בינו לבין השכינה?

הנותן שלום לרבו והמתפלל אחורי רבו

המאירי מסכם דברים שאסור לעשות לרבו ומסביר אותם. שימו לב לדין בהחזרת שלום ולהערתו האחרונה של כבוד ציבור מול כבוד רבו.

המאירי על מסכת ברכות דף כ"ז עמוד א'

לעולם אל יתפלל אדם אחורי רבו יש מפרשים הטעם שלא יראה כמשתחוה לרבו ויש מפרשים שלא יראה כמדקדק בתפלת רבו ולפירושים אלו אפי' ברחוק כמה ויש מפרשים שלא יטריח את רבו לעמוד אם סיים קודם לו ולפיכך זה אינו אסור אלא בשיעור ג' פסיעות של רבו ... וכן יזהר התלמיד שלא יתפלל כנגד רבו ר"ל בצדו לגמרי שנראה כמשתחוה עמו אלא יתפלל רחוק ממנו ולא ישוה רבו עם שאר בני אדם בנתינת שלום ובהחזרת שלום אלא שיפליג בכבודו ויש אומרים שאף להקדים לו שלום אף בלשון כבוד אסור אלא שיעמוד לפניו באימה עד שיתן הרב לו שלום והוא ישיבנו בלשון כבוד וראה לדעתי בזו ממה שהביאוהו בתלמוד המערב מדכתיב ראוני נערים ונחבאו ומה שאמרו בפרק שני פגע בו רבו וכו' בפרקים שואל אפשר בתלמיד חבר או שמא בזו אמרו שהרב נמנע שלא לקרוא לו בשלום מצד שלא יפסיקהו ואמרו עליו שיפסיק הוא לכבודו לשאול וכן יזהר התלמיד

שלא יחלוק על ישיבתו ולא יאמר דבר בשמו שלא שמע מפיו ומ"מ בבית הכנסת יכול הוא להתפלל אחורי רבו וכנגדו כל אימה בטלה במקום צבור שאימת הצבור גדולה מכלן

• האם אמירת שלום היא כבוד או לא? ראו:

1. ברכות פרק ב משנה א.

2. את הסיפור בירושלמי: מסכת ברכות פרק ב דף ד טור ב/ה"א

תלמוד ירושלמי

ר' יוחנן הוה מיסתמיך על ר' יעקב בר אידי והיה ר' אלעזר חמי ליה ומיטמר מן קדמוי.
אמר הא תרתיי מילין הדין בבלייא עביד בי חדא דלא שאל בשלומי וחדא דלא אמר שמועתא משמי א"ל כך אינון נהגין גביהן זעירא לא שאל בשלמיה דרבה דאינון מקיימין ראוני נערים ונחבאו

תרגום:

ר' יוחנן היה נשען על ר' יעקב בר אידי והיה ר' אלעזר רואה אותו ומתחבא מפניו.
אמר (ר' יוחנן) שני דברים עשה לי הבבלי הזה (ר' אלעזר בן פדת עלה מבבל ולמד אצל ר' יוחנן) אחד – שלא שאל בשלומי, ואחד – שלא אמר שמועות מפי. אמר לו (ר' יעקב בר אידי) כך נוהגים אצלם. קטן לא שואל בשלום גדול, שהם מקיימים 'ראוני נערים ונחבאו'

תפילת ערבית רשות או חובה

'תפילה הערב אין לה קבע' - בדקו את משמעות המילה במקורות הבאים:

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ג הלכה א
כשם שנתנה תורה קבע לקרית שמע כך נתנו חכמים לתפילה מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שכן תמיד של שחר קרב עד חצות ר' יודה או' עד ארבע שעות מפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שכן תמיד של בין הערבים קרב עד הערב ר' יודה או' עד פלג המנחה כמה הוא פלג המנחה אחת עשרה שעה חסר רביע

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ג דף ז טור א/ה"ו

ורבנן אמרו תפילות מתמידין גמרו תפילת השחר מתמיד של שחר את הכבש אחד תעשה בבקר תפילת המנחה מתמיד של בין הערבים ואת הכבש השני תעשה בין הערבים תפילת הערב לא מצאו במה לתלותה ושנו אותה סתם הדא היא דתנינן תפילת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום אמר רבי תנחומא עוד היא קבעו אותה כנגד איכול איברים ופדרים שהיו מתאכלין על גבי המזבח כל הלילה

• מה משמעות המילה 'קבע' לפי הבנת הגמרא?

• האם הבנה זו היא פשט דברי המשנה?

• מדוע בחרה הגמרא לפרש קבע כרשות? היעזרו בדברי הרמב"ם?

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת ברכות פרק ד משנה א

ומה שאמר תפילת הערב אין לה קבע, מפני שאינה חובה כשחרית ומנחה, אבל היא רשות ר"ל התנדבו בה בלבד, ועל כן לא הקפידו על תחלת זמנה וסופה, ויכול אדם להתפלל אותה עד עלות השמש

פסיקת בדבר חובת תפילת ערבית מלמדת הרבה על הקשר בין הלכה 'בשה' המוכרעת מעיון בגמרא לבין הלכה המוכרעת ע"פ מנהג העם:

עקבו אחר המקורות הבאים:

- 1 **רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק א הלכה ו**
 וכן התקינו שהיא אדם מתפלל תפלה אחת בלילה שהרי איברי תמיד של בין הערבים מתעכלין והולכין כל הלילה שנאמר היא העולה וגו' כענין שנאמר ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה, ואף ע"פ כן נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפלת חובה.
- 2 **רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ג הלכה ו**
 תפלת הערב אף ע"פ שאינה חובה המתפלל אותה זמנה מתחילת הלילה עד שיעלה עמוד השחר, ותפלת נעילה זמנה כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה.
- 3 **רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ט הלכה ט**
 בערב כל העם יושבין והוא (שליח הציבור) עומד ואומר והוא רחום כו' ברכן את יי' המבורך וכו' והם עונין ברוך יי' המבורך לעולם ועד, ומתחיל לפרוס על שמע ואומר קדיש ואחר כך הכל עומדים ומתפללין בלחש, וכשמסלימין אומר קדיש והם נפטרין, ואינו חוזר להתפלל בקול רם ערבית לפי שאין תפלת ערבית חובה לפיכך לא יברך ברכות לבטלה שאין כאן אדם שנתחייב בהם כדי להוציאו ידי חובתו.
- 4 **אוצר הגאונים עמ' 69-70 [[גמ"מ ס' קמא, ס' המנהיג כג.]]**
 ואיתוספא לתפלת ערבית חזוק, כיון דכל ישראל נהיגי בה, ורוביהון לא ידעין דרשות ניהי, ומאן דלא מצלי לה כפורץ גדר דמי...

על הביטוי רשות

מהשתלשלות ההלכה אנו לומדים שהדעה האומרת כי תפילת ערבית רשות נתפרשה כטוענת שראוי להתפלל בערב אך לא חייבים. אך ניתן לפרש את המילה רשות אחרת?
 כמו בבריתא הבאה:

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף לב עמוד א

שנים שהיו מהלכין ברה"ר, אחד רץ ואחד מהלך, או שהיו שניהם רצין, והזיקו זה את זה - שניהם פטורין. מתני' דלא כאיסי בן יהודה; דתניא, איסי בן יהודה אומר: רץ - חייב, מפני שהוא משונה; ומודה איסי, בערב שבת בין השמשות - שהוא פטור, מפני שרץ ברשות.

בשבועיים האחרונים ראינו מספר מקורות האוסרים להתפלל כל הזמן (למשל: תוספתא פרק ג הלכה ו). לאור הנ"ל: האם ניתן לפרש את האומר 'תפילת ערבית רשות' בשונה מהפסיקה לאורך הדורות?

הסיפור על רבן גמליאל ורי יהושע

סיפור זה זוקק פירושים רבים וניתן לנתחו מכיוונים רבים. הוא מלמד רבות על אופיו של בית המדרש של חז"ל ודרכי הלימוד בוא, על מאבקי כוחות, קשר בין הנהגה לציבור והקשר בין אליטה פוליטית וכלכלית להנהגה תורנית. – על נושאים אלה נכתבו מאמרים רבים – חלקם מובאים בקלסר המאמרים.

להלן נציע שלבים לעיון בסיפור:

א הבנת הסיפור	ב רקע היסטורי והכרת הדמויות
ג מקבילות	ד עיון בדילמות ומסרים

א. הבנת הסיפור:

1. קראו את הסיפור ברצף (תרגום לעברית נמצא בספר האגדה)
2. נסו להבין את המסר המרכזי
3. פרקו את הסיפור ליחידות משנה ולתתי סיפורים
4. התעכבו להבנת ביטויים, משלים ודמויות:
5. לדוגמא: בעלי תריסין, היאך יכול החי להכחיש את המת, מזה בן מזה, הכובס – למה? חצבי חיורי.
6. עמדו על מסרים משניים בסיפור:
7. לדוגמא: מהם השיקולים למינוי נשיא?, העמדות בויכוח על הגיור.

ב. הכרת הדמויות

- עיינו באנצ' מרגליות על זמנם ואישיותם של רבן גמליאל (דיבנה) ור' יהושע (בן חנניה).
- וכן של הגיבורים המשניים: ר' אלעזר בן עזריה ור' שמעון בר יוחאי.

קצת רקע

רבן גמליאל נינו של הלל הזקן היה הנשיא וממשיך השושלת. בדור החורבן אנו מוצאים כנשיא את רבן יוחנן בן זכאי שאינו ממשפחת הנשיאות. כנראה שהיתה תקופה בה שמשו שניהם כראשי בית מדרש מקבילים, ולאחר מותו של ריב"ז חזרה הנשיאות הבלעדית לרבן גמליאל. ר' יהושע הוא תלמידו המובהק של ריב"ז. תקופה זו מתוארת ע"י גדליה אלון:

באותם הימים, כשרבן גמליאל מלך ביבנה ורבן יוחנן בן זכאי הרביץ את תורתו בברור-חיל, היו תלמידיו המובהקין יושבים עמו בבית מדרשו ובבית דינו. אולם אף הם לא בקשו לאחר פטירת רבם, לערער על נשיאותו של רבן גמליאל ובאו ליבנה ושימשו אותו. אותה שעה הצליח רבן גמליאל לאחד את האומה שהיתה, כנראה, שסועה ומפורדת על ידי הניגודים המדיניים, החברתיים והמשפחתיים שמוצאם מימי המלחמה ומהימים הראשונים שלאחריהם, וליסד שלטון מרכזי תקיף ומקובל על הכל.

ברם, נראין הדברים, שאף על פי שזכה רבן גמליאל לקרב את הרחוקים ולשקע את הניגודים שנתקמו בינו לבין בית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי, מכל מקום, לא עלה בידו לבטל לחלוטין את רישומם של הימים הראשונים. וכך עלתה לו, שלאחר חיכוכים שחזרו ונשנו בינו ובין תלמידו המובהק של רבן יוחנן בן זכאי, בתורה ובשיטה המדינית, ר' יהושע בן חנניה, נדחה הלה לשעה מן הנשיאות, ושוב עמדה השושלת של בית הלל בפני סכנה לעבור מן העולם. (מתוך: אלון גדליה, מחקרים בתולדות ישראל, א, נשיאותו של רבן יוחנן בן זכאי עמ' 271-272)

על הבעיות שעמדו בפני חכמי הדור מלמדת הברייתא בעדויות (על טיבה של מסכת זו – ראו בדף של שבוע שעבר):

תוספתא מסכת עדויות (צוקרמאנדל) פרק א הלכה א

משנכנסו חכמים בכרם ביבנה אמרו עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוציא מדברי סופרים ואינו מוצא שני' לכן הנה ימים באים נאם י"י והשלחתי רעב לארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע דברי י"י ונע' מים ועד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר י"י ולא ימצאו דבר י"י זה הקץ דבר י"י שלא יהא דבר מדברי תורה דומה לחבירו אמרו נתחיל מהליל ומשמאי

- כיצד מצבה של התורה בדור יבנה יכול הסביר את התנהגותם של הגיבורים בסיפור?

על המניע למדיניות התקיפה של רבן גמליאל ניתן למצוא בסיפורים הבאים:

1. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נט עמוד א (תנורו של עכנאי) מומלץ לקרוא את הסיפור כולו – מתורגם בספר האגדה
... ואף רבן גמליאל היה בא בספינה, עמד עליו נחשול לטבעו. אמר: כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס. עמד על רגליו ואמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל. נח הים מזעפו.
2. מסכת ברכות דף לז עמוד א (למטה) 'דתניא זה הכלל... כרבים'. (המחלוקת האם 'ברכה אחרונה' היא אחת או שלש).

ג. מקבילות

נביא שלושה עימותים נוספים בין ר"ג לר' יהושע:

1. עימות דומה שמוזכר גם בסיפורנו מהגמרא בבכורות:

תלמוד בבלי מסכת בכורות דף לו עמוד א	רש"י שם
רבי צדוק הוה ליה בוכרא, רמא ליה שיערי בסלי [נסריה כילי ערובה ערבה קלופה], בהדי דקאכיל איבזע שיפתייה, [לר' היה צדוק היה בכור בהמה, הטיל לו שעורים בסל נצרים של ערבה קלופה, כאשר אכל נפצעו שפתיו: (וכך הפך לבעל מום ונסל לקורבן)]	כלום חילקנו בין כהן חבר לכהן עם הארץ - ומי חשדין אנא למישידי ביה מומא בכוונה ככהן עם הארץ.
אתא לקמיה דרבי יהושע, אמר ליה: כלום חילקנו בין חבר לעם הארץ? אמר לו רבי יהושע: הן. אתא לקמיה דרבן גמליאל אמר ליה: חילקנו בין חבר לעם הארץ? אמר ליה רבן גמליאל: לא, אמר ליה: והא רבי יהושע אמר לי הן! אמר לו: המתן עד שיעלו בעלי תריסין לבית המדרש. כיון שנכנסו לבית המדרש, עמד השואל ושאל: כלום חילקנו בין חבר לעם הארץ? א"ל רבי יהושע: לאו, א"ל רבן גמליאל: והלא משמך אמרו לי הן, יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: היאך אעשה, אילמלי אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת, עכשיו שאני חי והוא חי, היאך חי יכול להכחיש את החי? והיה ר"ג עומד ודורש ור' יהושע עומד על רגליו, עד שרינו כל העם ואמרו לחוצפית המתורגמן: עמוד, ועמד.	הן - חלקנו ולא חשידת. בעלי תריסין - מגינים תלמידי חכמים הנלחמים במלחמה של תורה. היאך אעשה - יכול להכחישו. אילמלי אני חי והוא מת - הייתי יכול להכחיש ולומר לא אמרתי. היאך יכול החי להכחיש את החי - ודאי כך אמרתי וחוזרני בי. עמוד ועמד - שתוק ושתק.

- מה פשר המחלוקת האם חילקו בין חבר לעם הארץ?
- כיצד מחלוקת זו מתקשרת לסיפור שלנו?

2. מחלוקת נוספת בין השנים הסתיימה אחרת לחלוטין

מסכת ראש השנה פרק ב

משנה ח: דמות צורת לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב אמר רבי יוחנן בן נורי עדי שקר הם כשבאו ליבנה קיבלן רבן גמליאל ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובלייל עבורו לא נראה וקבלן רבן גמליאל אמר רבי דוסא בן הרכינס עדי שקר הן היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה אמר לו ר' יהושע רואה אני את דבריך:

משנה ט: שלח לו רבן גמליאל גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך הלך ומצאו רבי עקיבא מיצר אמר לו יש לי ללמוד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי שנאמר (ויקרא כ"ג) אלה

מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אתם בין בזמן בין שלא בזמן אין לי מועדות אלא אלו בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס אמר לו אם באין אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד מימות משה ועד עכשיו שנאמר (שמות כ"ד) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים אלא ללמד שכל שלשה ושלושה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל רבן גמליאל ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבוננו עמד רבן גמליאל ונשקו על ראשו אמר לו בוא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי:

- מדוע כפה ר"ג את ר' יהושע לחלל את יום כיפור לפי חשבוננו?
- מה הטיעון ששכנע את ר' יהושע לקבל את דברי ר"ג?
- מדוע בראש השנה מקבל ר"י את דברי ר"ג ואילו אצלנו נוצר עימות עד כדי הדחת ר"ג?

3. הפערים בין השניים ברקע, באישיות ובהשקפה ניכרים גם בסיפור הבא:

תרגום	תלמוד בבלי מסכת הוריות דף י עמוד א
רבן גמליאל הנשיא ורבי יהושע היו שטים בספינה. לרבן גמליאל היה לחם, לרבי יהושע היה לחם וגם סולת שיכולה להישמר לזמן רב יותר. התארכה ההפלגה - נגמר הלחם של רבן גמליאל ולכן אכל מהסולת של רבי יהושע. אמר לו רבן גמליאל לרבי יהושע: כיצד ידעת שהנסיעה תתארך כל כך, שהבאת אתך סולת? אמר לו רבי יהושע: כוכב אחד יש, שאחת לשבעים שנה מופיע ומתעה את הספנים, ואמרתי שמא יעלה ויתעה אותנו. אמר לו רבן גמליאל: כל כך הרבה חכמה יש בידך ואתה עולה בספינה? אמר לו: עד שאתה תמה עלי, תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה, ר' אלעזר חסמא ור' יוחנן בן גודגדא, שהם חכמים עד כדי שידועים לשער כמה טיפות יש בים - ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש. נתן רבן גמליאל דעתו למנותם לעסוק בצרכי ציבור. שלח להם - ולא באו. חזר ושלח - ובאו. אמר להם: כמדומים אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם, שנאמר: +מלכים א' יב+ וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה.	

- הסיפור מלא משלים ודימויים: מה מסמלת ההפלגה בספינה? מה מסמלים הפת והסולת?
- מהי תפיסת המנהיגות של רבן גמליאל? האם העם והחכמים בבית המדרש הבינו אותה?

ד. עיון בדילמות ומסרים: אליטיזם ועממיות בלימוד תורה

הדחתו של ר"ג הביאה לסילוקו של שומר בית המדרש - על הויכוח מי ראוי להיכנס וללמוד ראו:

תלמידים הרבה	אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ג ד"ה והעמידו
[והעמידו תלמידים הרבה] שבית שמאי אומרים אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו וכן אבות ועשיר	אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק ד ד"ה והעמידו תלמידים
	והעמידו תלמידים הרבה. בש"א אין שוין אלא לכשרים לבני אבות ולבני בני אבות בה"א לכל אדם.

ובית הלל אומרים לכל אדם ישנה שהרבה פושעים היו | משלו (מלה"ד) [למה"ד] לאשה שהיא מושבת תרנגולת
בהם בישראל ונתקרבו לתלמוד תורה ויצאו מהם | על הביצים מתוך הרבה היא (מוציא) [מוציאה] מעט
צדיקים חסידים וכשרים: | ומתוך מעט אינה מוציאה כלום.

- במה נחלקו בית הלל ובית שמאי?
- מהם הנימוקים השונים לשיטת בית הלל? האם הטיעונים האלה נכונים תמיד או שהם תלויי מקום וזמן?
- יש הטוענים כי אבות דר' נתן שהוא חיבור מאוחר 'התאים' את הדעה המצמצמת לבית שמאי, אף שבפועל היו גם מבית הלל שטענו כך. – מה אפשר למוד מסיפורנו?

לתועלת בלימוד המוני – מתייחס המדרש הבא

קהלת רבה (וילנא) פרשה ז ד"ה א [כ"ח] אשר

אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי, בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין למקרא יוצאין
מהן ק' למשנה, יוצאין מהן עשרה לתלמוד, יוצא מהם אחד להוראה, הה"ד אדם אחד מאלף מצאתי
• האם יש כאן תיאור מצב, ביקורת, או הערכה?

בסוף מסכתנו יש שתי סוגיות קצרות העוסקות בשאלת הפצת התרה מול צמצומה:

1. דף סג עמוד א 'התקיני שיהא אדם...בששניהם שוים'.
2. דף סג עמוד ב 'תנו רבנן כשנכנסו...מתוך האהל'.

- עיינו במדבר יא כד – ל, בויכוח בין משה ליהושע בשאלת התנבאותם של אלדד ומידד במחנה – האם ניתן להקבילו לויכוח על העמדת השומר בבית המדרש? האם יש להפריד בין נבואה לתורה?
- אחת הטענות כנגד פתיחת התורה לרבים היא שהיא תגיע לידי אנשים שאינם הוגנים, או שלומדים מתוך מטרה לא ראויה. על הויכוחים בין חכמים בשאלה זו ראו הסוגיה בתענית:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז עמוד א

רבי רמי: כתיב יערף כמטר לקחי, וכתיב תזל כטל אמרתי! - אם תלמיד חכם הגון הוא - כטל, ואם לאו - עורפהו
כמטר. תניא, היה רבי בנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר [משלי ג'] עץ
חיים היא למחזיקים בה, ואומר [משלי ג'] רפאות תהי לשרך, ואומר [משלי ח'] כי מצאי מצא חיים. וכל העוסק
בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, שנאמר יערף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר [דברים
כ"א] וערפו שם את העגלה בנחל. ... אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ, שנאמר [משלי ג'] עץ
חיים היא למחזיקים בה, לומר לך: מה עץ קטן מדליק את הגדול - אף תלמידי חכמים, קטנים מחדדים את
הגדולים. והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבתי ומחברי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן. רבי חנינא
בר פפא רמי: כתיב [ישעיהו כ"א] לקראת צמא התיו מים, וכתיב [ישעיהו נ"ה] הוי כל צמא לכו למים! - אם תלמיד
הגון הוא - לקראת צמא התיו מים, ואי לא - הוי כל צמא לכו למים. רבי חנינא בר חמא רמי: כתיב [משלי ה']
יפוצו מעינתך חוצה, וכתיב [משלי ה'] יהיו לך לבדך! אם תלמיד הגון הוא - יפוצו מעינתך חוצה, ואם לאו - יהיו
לך לבדך.

הויכוח המשיך גם שלושה דורות מאוחר יותר בין רבי יהודה הנשיא (נכדו של רבן גמליאל) לתלמידו ר' חייא:
תרגום לסיפור מובא בספר האגדה חלק שני רצח'.

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף טז עמוד א | רש"י שם
שוב, פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק. מאי דרש – [שיר השירים] | אף דברי תורה בסתר -

ז"ח חמוקי ירכיך כמו חלאים, מה ירך בסתר - אף דברי תורה בסתר. יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק, לרב ולרבה בר בר חנה. שמע רבי - איקפד. אתא רבי חייא לאיתחזווי ליה, אמר ליה: עייא (חייא) , מי קורא לך בחוץ? ידע דנקט מילתא בדעתיה, נהג נזיפוטא בנפשיה תלתין יומין. ביום תלתין שלח ליה: תא, הדר שלח ליה דלא לית. מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר? - מעיקרא סבר: מקצת היום ככולו, ולבסוף סבר: לא אמרינן מקצת היום ככולו. לוסף אתא, אמר ליה: אמאי אתית? אמר ליה: דשלח לי מר דליתי. והא שלחי לך דלא תיתי? - אמר ליה: זה ראיתי, וזה - לא ראיתי. קרי עליה: [משלי ט"ז] ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו. מאי טעמא עבד מר הכי? - אמר ליה: דכתיב +משלי א'+ חכמות בחוץ תרנה. אמר ליה: אם קרית - לא שנית, ואם שנית - לא שילשת, ואם שילשת - לא פירשו לך. חכמות בחוץ תרנה - כדרבא. דאמר רבא: כל העוסק בתורה מבפנים - תורתו מכרזת עליו מבחוץ. והא כתיב [ישעיהו מ"ח] לא מראש בסתר דברתי! - ההוא ביומי דכלה. - ורבי חייא, האי חמוקי ירכיך מאי עביד לה? מוקי לה בצדקה ובגמילות חסדים. אלמא, נזיפה דידהו תלת יומין! - נזיפת נשיא שאני.

דכתיב בסיפיה דקרא מעשה ידי אומן - התורה מעשה אומנתו של הקדוש ברוך הוא, רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה, ורבה בר בר חנה בר אחוה דרבי חייא [דלאו] בר אחתיה, כדאמרינן בסנהדרין. עייא - כך כינה שמו של רבי חייא, לשון גנאי. ראה מי קורא לך - כלומר: צא מכאן. תא - בוא אלי, והדר שלח ליה: לא תיתי. וזה - שלח שני, לא ראיתי.

מאמרים להרחבה:

1. ספרו של הרב בני לאו – חכמים שער שני: מומלץ לקרוא הסבר היסטורי ועיוני נרחב.
  2. הוראת תורה בכלי התקשורת – הרב בני לאו
  3. האם היו חכמים אליטה שלטת/ פרופ' זאב ספראי
  4. על ניתוקו של המנהיג /משה מאיר
- בהזדמנות זו כדאי לקרוא את הקדמתו של הרמב"ם למורה נבוכים בו מייעד את ספרו לשכבת עלית בלבד. וגם מסביר מדוע התורה בכוננה הצפינה חלק ממסריה [דפים בקלסר]

דף הנחייה מספר 3 - נספח

מורה נבוכים - פתיחה

הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי

אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם

הט אזנך ושמע לדברי חכמים ולבך תשית לדעתי

מטרתו הראשונה של ספר זה להסביר משמעויותיהם של שמות המופיעים בספרי הנבואה. חלק מן השמות האלה שמות משותפים, והסכלים פירשום באחת מן המשמעויות שעליהן נאמר שם משותף זה. חלק מהם שמות מושאלים, וגם אותם הם פירשו במשמעות הראשונה אשר ממנה נשאלו. חלק מהם מסופקים, ולפעמים ניתן לחשוב עליהם שהם נאמרים בהסכמה ולפעמים ניתן לחשוב שהם משותפים.

אין מטרתו של ספר זה להסביר את כולם לציבור הרחב, ולא למתחילים בעיון, ולא ללמד את מי שעיון במדע התורה בלבד, דהיינו, בהלכה; שכן מטרת הספר הזה כולו, וכל מה שמסוגו היא חוכמת התורה לאמיתה. יתר על כן, מטרת הספר הזה להעיר לאדם דתי, אשר נקבעה בנפשו והושגה באמונתו אמיתת תורתו, ואשר הוא שלם בדתו ובמידותיו, והוא עיון במדעי הפילוסופים וידע את משמעויותיהם, והשכל האנושי משכו והביאו לתת לו את מקומו (הראוי לו), אך מנעוהו מכך פשטי התורה, ומה שהבין - או הוסבר לו - ממשמעויות אותם שמות משותפים או מושאלים או מסופקים, וכתוצאה מכך הוא נשאר נבוך ונדהם. או שילך בעקבות שכלו וישליך מעליו מה שידע מאותם שמות, בחושבו שהוא משליך מעליו את יסודות התורה, או שיישאר עם מה שהבין מהם ולא יימשך אחר שכלו, ונמצא שהוא פנה עורף לשכלו וסר ממנו ויהיה סבור עם זאת שהזיק לעצמו ופגם בדתו. הוא יישאר עם אותן אמונות מדומות, פוחד וחולה, ולעולם בכאב לב ומבוכה רבה. ספר זה כולל מטרה שנייה, והיא לבאר משלים נסתרים מאוד המופיעים בספרי הנביאים מבלי שנאמר במפורש שהם משלים. אדרבה, לחסר-הדעת ולמי שדעתו מוסחת נראה שהם כפשוטם ואין להם משמעות נסתרת. כאשר מתבונן בהם היודע באמת ומפרש אותם כפשוטם, נבוך אף הוא מבוכה רבה. אך כאשר נבאר לו את המשל הזה או נעמיד אותו על היותו משל, הוא ימצא את הדרך הנכונה ויחלץ מאותה מבוכה. לכן קראתי ספר זה בשם "מורה נבוכים"

אין אני אומר שספר זה מסלק כל קושי למבין אותו, אלא אומר אני שהוא מסלק את רוב הקשיים ואת הגדולים שבהם. אדם נבון לא ידרוש ממני, ולא יצפה, שבהזכירי עניין מסוים אשלים אותו, או שכאשר אתחיל לבאר משמעותו של משל מן המשלים אמצה את כל הנאמר באותו משל. דבר זה אי-אפשר לבר דעת לעשות בלשונו בשביל מי שהוא מדבר עמו פנים אל פנים, לא כל שכן שיכתבנו בספר, פן ייהפך מטרה לכל סכל חכם-בעיניו שישלח בו את חצי סכלותו. בחיבורינו ההלכתיים ביארנו משהו מעניין זה והעירונו על עניינים רבים. הזכרנו שם שמעשה בראשית הוא חוכמת הטבע, ומעשה מרכבה הוא חוכמת האלוהות. הסברנו את דבריהם [של חז"ל: אין דורשין בעריות בשלושה, ולא במעשה בראשית בשניים], ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו... מוסרין לו ראשי הפרקים.

לכן אל תדרוש ממני כאן אלא ראשי הפרקים. ואפילו התחלות אלה אינן מסודרות בספר זה ולא רצופות, אלא מבודדות ומעורבות בעניינים אחרים שברצוני להבהירם. שכן כוונתי שהאמיתות תופענה מבעד לראשי הפרקים ושוב תיסתרנה, כך שלא ננגד את המטרה האלוהית, שאי-אפשר לנגדה, אשר הסתירה את האמיתות המיוחדות להשגת האל מפני המון האנשים, שנאמר: סוד ה' ליראיו (תהלים כ"ה, 14).

דע שגם חלק מעקרונות הדברים הטבעיים אי-אפשר ללמדם בגלוי כפי שהם. שהרי יודע אתה את דבריהם ז"ל: ולא במעשה בראשית בשנים. אילו ביאר מישהו את הדברים האלה כולם בספר, היה דורש אותם לאלפי אנשים. לכן מופיעות משמעויות אלה גם בספרי הנבואה במשלים, וגם החכמים ז"ל דיברו על אודותן בחידות ובמשלים והלכו בכך בעקבות הספרים. כי הדברים הטבעיים הם דברים שיש להם קשר רב אל חוכמת האלוהות, והם גם כן סודות מסודות חוכמת האלוהות. אל תחשוב שהסודות הגדולים האלה ידועים עד תכליתם וסופם לאחד מאתנו. לא; אלא שפעמים האמת מבהיקה לנו עד שאנו חושבים אותה לאור יום. אחרי-כן החומרים וההרגלים חוזרים ומסתירים אותה עד שאנו חוזרים להיות בלילה

אפל, קרוב למה שהיינו בתחילה. משולים אנו אפוא למי שהברק מבריק לו מדי פעם בפעם בלילה אפל מאוד. יש בינינו מי שהברק מבריק לו פעם אחר פעם עד שהוא כביכול תמיד בתוך אור שאינו פוסק, כך שהלילה הופך לו ליום. זו היא דרגת גדול הנביאים אשר נאמר לו: ואתה פה עמ'ד עמדי (דברים ה', 28), ונאמר עליו: כי קרן עור פניו [בדברו אתו] (שמות ל"ד, 29). ויש ביניהם מי שהבריק לו הברק פעם אחת בכל לילו. זאת היא דרגת מי שנאמר עליהם: ויתנבאו ולא יספו (במדבר י"א, 25). יש מי שיש (לו) הפסקות רבות או מועטות בין ברק לברק. ויש מי שאינו מגיע לדרגה שחושכו יואר בברק, אלא בגוף מלוטש או משהו מעין זה כגון אבנים זולתם המאירים במחשכי הלילה. אפילו האור המועט הזה המאיר עלינו אינו מתמיד, אלא מבהיק ונעלם כאילו הוא להט החרב המתהפכת (בראשית ג', 24). לפי מצבים אלה שונות דרגותיהם של השלמים. אלה אשר לא ראו אור מעולם אלא הם מגששים באפלת לילה, עליהם נאמר: לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו (תהלים פ"ב, 5). מהם האמת נסתרת כליל חרף עוצמת התגלותה, כמו שנאמר עליהם: ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים (איוב ל"ז, 21). הם המוני העם, ואין מקום להזכירם כאן בספר זה.